

Jan G. Platvoet 1997, review of Jan van Baal, *Boodschap uit de stilte/Mysterie als openbaring* (Baarn: Ten Have, 1996), and of: A.F. Droogers (red.), *Boodschap uit het Mysterie: Reacties op de visie van Jan van Baal* (Baarn: Ten Have, 1996), in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 51, 4 (october 1997) 318

Boekbespreking

Jan van Baal, *Boodschap uit de stilte/Mysterie als openbaring, derde druk*, Baarn, Ten Have, 1996 (1991¹), 150 pp., fl. 29,90, ISBN 90 259 4486 8 (pb).

A.F. Droogers (red.), *Boodschap uit het Mysterie: reacties op de visie van J. van Baal*. Baarn: Ten Have, 1996, 137 pp., fl. 24,90, ISBN 90 259 4648 8 (pb).

Jan van Baal (1909-1992) heeft bijgedragen tot het vestigen van het methodisch agnosticisme in de godsdienstwetenschap door de niet-falsificeerbaarheid van godsdienstige claims centraal te stellen. Van Baal is echter verder getrokken: van reductionisme via agnosticisme naar religionisme. Godsdiensten dienen niet uit natuurlijke oorzaken te worden verklaard, maar beschreven te worden als de omgang van mensen met het onkenbare Mysterie dat zich op onmiskenbare wijze aan hen openbaart.

Dat betoogde hij reeds in zijn *Boodschap der drie illusies* (1972: 120-133). In zijn *Boodschap uit de stilte* (1985) en zijn *Mysterie als openbaring* (1990) wijst hij het Mysterie nog uitdrukkelijker aan als 'een actief agens dat werkelijkheidswaarde heeft' (1996: 7). Als de reductionist de mogelijkheid ontkent dat het actief optreedt, dan is dat 'een regelrechte ontkenning van de menselijke ervaring van het Mysterie als een realiteit' (1996: 7-8), zoals Van Baal die zelf in 1944 in een nacht in een Jappenkamp op Borneo had ervaren (*Ontglipt verleden*, 1986, I: 448). De ervaring van die gemeenschap behoort tot de kern van mens-zijn (o.a. 1996: 147). Ook op basis van het onderzoek van de evolutie kunnen mensen de openbaring 'van een richtinggevende macht' onderkennen, erkennen en de vertroosting van het geboden deelgenootschap aanvaarden (1996: 85, 95, 135, 136). Daaraan knoopte hij zijn theologie over het 'wonder' van de moderniteit van Jezus van Nazareth vast (1996: 146, 9-79).

Jan van Baal roept dus op tot een gelovige godsdienstwetenschap: een die zich buigt over godsdiensten nadat hij zich 'heeft gebogen voor het feit van het verschijnsel van het mysterie' (1996: 134) en van de 'onzichtbare hand' die de evolutie en de cultuurgeschiedenis leidt (1996: 90, 93, 97, 104). In zo'n godsdienstwetenschap is bijv. exogamie niet een toevallig ontstaan instituut dat het mensdom voor degeneratie behoedde, maar een voorziening van het 'zijn product behoedend Mysterie'. Dat maakte de uitwisseling van jonge vrouwen in ritueel gedrag tussen vijandige groepjes verzamelaars mogelijk door 'zich te laten merken' (1996: 92, 136-138).

De boodschap van Jan van Baal heeft weinig instemming gewekt. In de bundel die Droogers redigeerde zijn in het eerste, biografische deel het *in memoriam* opgenomen dat Schoorl uitsprak bij de begrafenis van Van Baal op 13 augustus 1992 (12-18) en de bijdrage van Kuiper over Van Baals vertelkunst in zijn *Ontglipt Verleden* (19-

44). Deel twee is gewijd aan de stilte waarin volgens Van Baal het contact tussen het Mysterie en de mens vooral tot stand komt. Brinkman analyseert daarin de 'bevindel'ijkheid' die Van Baal vanuit zijn gereformeerde afkomst met zich mee bleef dragen (46-56); en Laeyendecker schrijft over de hoog- en laagconjunctuur van de stilte, en de mogelijkheid van een moderne spiritualiteit (57-72). De reacties zijn in het derde deel gebundeld. Anders dan Van Baal zijn Drees 'geen vraagtekens [in de evolutiebiologie] bekend die wijzen op een mysterieuze hand' (77, 82-83). Terwijl Van Baal religie meta-empirisch opvat, stelt Drees voor haar intra-empirisch op te vatten als 'omgang met een onbekende macht [die] niet onttrokken [is] aan de empirische werkelijkheid' (84-85). Van Beek betoogt dat Van Baal te individualistisch en te intellectualistisch is: hij dringt de rol van de gemeenschap en het spreken terug ten gunste van het individu en de stilte (101-105). De twee laatste bijdragen staan lijnrecht tegenover elkaar. Leertouwer verwijt Van Baal het methodisch agnosticisme verlaten te hebben en weigert de erfenis van Van Baal te aanvaarden (107-114). Vroom aanvaardt haar met overtuiging. Hij vindt het illegitiem dat godsdienstwetenschappers het Mysterie negeren. Kortom, twee boeiende bundels die ik van harte aanbeveel.

J.G. Platvoet

Bunnik, 2 september 1997